

MEMÒRIA I IDENTITAT A LA CATALUNYA DEL SEGLE XVII: LA CONSTRUCCIÓ SOCIAL DEL PASSAT

Fernando Sánchez Marcos

Aquesta comunicació té com a centre d'interès un tipus de representació cultural: la representació del passat en text escrit –com a constructe sociocultural– pròpia de la Catalunya del segle XVII.¹

Ofereixo aquí noves informacions concretes, però sobretot vull reflexionar sobre les condicions existencials i culturals que van possibilitar (i limitar) la creació del discurs històric característic de la Catalunya del barroc.² Aquestes reflexions continuen i amplien així l'interès que he mostrat en altres treballs per la teoria de la història,³ aplicada ara als relats sorgits a la Catalunya del segle XVII.

Un referent conceptual important per a mi a l'hora de pensar en les condicions de possibilitat de la historiografia catalana al segle XVII és la proposta interpretativa de Reinhart Koselleck, especialment les seves tematitzacions d'un parell de conceptes capitals: l'espai o àmbit d'expe-

1. Sobre els sentits i l'operativitat del concepte clau de *representació* per entendre les societats de l'Antic Règim, vegeu les obres de Roger CHARTIER *El mundo como representación: Historia cultural: entre práctica y representación*, Barcelona, 1992, p. 57-60, i *Au bord de la falaise: L'Histoire entre certitudes et inquiétude*, París, 1998, p. 79-80.

2. He plomejat una breu panoràmica sobre la *historiografia del barroc* en la veu homònima del *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona, 2003, p. 653-654, al qual al·ludiré més endavant.

3. Entre aquests, el que ha aparegut més recentment –en castellà– és «El historiador como traductor», *Pedralbes*, núm. 21, p. 27-44.

riència (*Erfahrungsraum*) i l'horitzó d'espera o d'expectativa (*Erwartungsraum*), de la relació dinàmica dels quals resulta en gran manera la possibilitat de creació de tota història.⁴

La reflexió que presento s'ha vist inflexionada per la incitació que suposa la temàtica d'aquest congrés. Per això en certa manera en les meves consideracions he prioritzat la qüestió de la relació entre el discurs històric predominant i la praxi social dins la qual aquest s'inscriu.

Abordo la temàtica des de dues perspectives complementàries. D'una banda, em proposo fer una reflexió qualitativa sobre les relacions entre algunes funcions socioculturals de la història –com ara la preservació d'una memòria específica de grup i la fonamentació d'una identitat comuna– i els condicionaments concrets –més o menys conscients– que afectaven els qui van construir i difondre aquesta representació del passat; uns condicionaments que deriven de la pertinença a uns grups sociopolítics, socioeconòmics i socioculturals concrets.

D'alguna manera, aquesta comunicació d'avui enllaça amb un altre estudi anterior sobre la producció historiogràfica dels eclesiàstics catalans al segle XVII.⁵ Però en aquesta ocasió, com explicaré després, no m'he limitat a aquest estament, sinó que he ampliat el conjunt d'historiadors considerats i hi he inclòs tant els laics com els eclesiàstics. Aquest treball també enllaça, i me n'alegro, amb la comunicació que vaig presentar fa un decenni al III Congrés d'Història Moderna de Catalunya, focalitzada en el cas d'Esteve de Corbera.⁶

Per contextualitzar millor aquest treball, em sembla just reconèixer que pot recolzar en unes evidències ja abundants, i també que és possible perquè el coneixement dels autors d'obres històriques ha augmentat molt a Catalunya des que es va celebrar l'últim congrés d'història moderna,

4. Aquestes propostes van ser fetes fa ja gairebé vint-i-cinc anys. Encara que l'edició original alemanya de *Futuro pasado* és de 1979, la traducció castellana no es va publicar fins al 1993. (Molt més de pressa, tot i que només de manera incompleta, s'ha traduït l'última obra de teoria de la història de Koselleck, *Zeitschichten (Los estratos del tiempo)*, 2000/2001.)

5. Assumpta MONTSERRAT RULL i Fernando SÁNCHEZ MARCOS, «La producció historiogràfica de les eclesiàstics catalanes en el siglo XVII: algunas aportaciones», a Enrique MARTÍNEZ RUIZ i Vicente SUÁREZ GRIMÓN (ed.), *Iglesia y sociedad en el Antiguo Régimen*, Las Palmas de Gran Canaria, 1994, p. 55-63.

6. Fernando SÁNCHEZ MARCOS, «Historiografía e instituciones políticas en la Cataluña del siglo XVII. El caso de la "Cataluña ilustrada" de Esteve de Corbera», *Pebrals*, núm. 13 (vol. II), i *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1993, p. 547-556.

cinc anys enrere. L'aparició fa uns mesos del *Diccionari d'historiografia catalana*, dirigit per Antoni Simon i Tarrés, n'és un bon testimoni. És per a mi una alegria constatar la destacada aportació que els professors del Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona han fet a aquest diccionari. En aquesta obra tenim un utilíssim inventari, un primer balanç sistemàtic, de la historiografia catalana, i, alhora, una invitació, unes propostes i unes referències documentals per omplir els buits encara importants del nostre coneixement. Pel que fa a l'època del barroc, tinc motius per pensar que les investigacions que està fent actualment Xavier Baró constituiran una aportació molt rellevant.⁷

Reprenc el meu argument. La comunicació que us presento té també un altre vessant: aspiro a oferir un perfil sociològic dels qui van escriure història a Catalunya al segle XVII. No obstant això, aquest perfil hauria de ser complementat, en una altra ocasió, per una consideració panoràmica de la informació de què ara disposem sobre els qui van impulsar el sorgiment i la difusió d'aquella producció historiogràfica.

I, ara, m'agradaria fer algunes precisions que aclareixen més l'àmbit cronològic, l'enfocament i la procedència de la informació per a aquest treball. En primer lloc, parlem de la cronologia. Fins ara he escrit, per abreujar, «segle XVII», però, de fet, l'àmbit cronològic en què centro la meva atenció és l'època que va de 1580 a 1684. Això es deu al fet que, en gran manera, em baso en un treball meu d'investigació més ampli, més recent i encara inèdit sobre la historiografia espanyola del barroc, que té la mateixa cronologia.⁸ En aquest treball he estudiat, des d'una perspectiva qualitativa i quantitativa, la producció i la difusió del discurs històric del barroc en les seves diferents modalitats, en la monarquia hispànica i en estreta relació amb el perfil i l'entorn sociològic dels seus creadors. En aquest treball, hi incloc una extensa base de dades amb tres taules interre-

7. Xavier Baró, a més de contribuir al diccionari esmentat amb nombroses entrades, ha acabat recentment dos acurats estudis: «Els privilegis originaris de Catalunya segons Narcís Feliu de la Peña i d'altres historiadors de l'època», *Pedralbes*, núm. 22, p. 111-131, i «Erudición, coleccionismo y conciencia histórica en la Cataluña del siglo XVII», *Colloque Érudits, Collectionneurs et Amateurs dans la France méridionale et l'Europe méditerranéenne (XVIe- XXIe siècle): De l'affirmation de soi à la découverte des identités collectives*, Montpellier, Centre d'Histoire Moderne et Contemporaine de l'Europe Méditerranéenne et de ses Périphéries, 2003 [en premsa].

8. Espero publicar en un termini raonable aquest treball d'investigació, bé com a llibre *per se*, bé com a conjunt d'articles.

lacionades amb informació sobre 206 historiadors, 334 obres i la seva fortuna (en el sentit d'impacte posterior).⁹ No em puc detenir ara en les raons, en part conceptuals i en part pragmàtiques, per què vaig optar per aquestes cesures cronològiques, tot i saber que sempre són discutibles.¹⁰

Respecte a l'enfocament, aclariré en quin sentit entenc el terme crucial *historiografia*, ja que la representació (o constructe mental) de què tracto la podem anomenar també *historiografia*. Utilitzo aquesta paraula no en un possible sentit restrictiu i presentista, que faria equivaler el terme al conjunt d'obres escrites sobre el passat que responen suficientment als nostres estàndards actuals del que és la història –la qual cosa implica un sentit crític bastant desenvolupat–, sinó que l'empro, en canvi, en un sentit més lat, com a testimoni sociocultural, representació del passat plasma-da en un text escrit i acceptada com a obra històrica en el seu propi temps, la qual és un testimoni privilegiat d'una mentalitat. Per què em sembla preferible aquest segon enfocament, sense desdenyar el primer? Doncs perquè d'aquesta manera tenim un accés més clar a la qualitat de diferents i estranys –la *Fremdartigkeit*, que diu Hans Medick– d'aquell temps i aquella societat, objectes de la nostra atenció,¹¹ que es desvetllen en projectar la seva imatge en l'intent de reconstruir el seu passat.

Pel que fa a la procedència de la informació, he procurat confrontar les dades dels diccionaris bio-bibliogràfics més solvents, com el de Torres Amat i la *Bibliotheca Hispana Nova*,¹² amb els estudis panoràmics i espe-

9. Aprofito aquesta ocasió per agrair a Xavier Baró Queralt i Fernando Sánchez Costa la seva col·laboració en la confecció d'aquesta base de dades.

10. Aquí només esmentaré, de passada, que algunes obres importants sobre la historiografia i la cultura barroques en el món hispànic han utilitzat una cronologia molt similar: «El siglo del Quijote (1580-1680)». Així, José CEPEDA ADÁN, en la seva col·laboració a la *Historia de España Menéndez Pidal*, t. XXVI, vol. I, Madrid, 1986, p. 525-643, i, fa poc, Fernando R. DE LA FLOR, *Barroco: Representación e ideología en el mundo hispánico (1580-1680)*, Madrid, 2002. En la meua opció per l'any 1684 ha pesat molt que aquest any es va publicar, com a inventari d'informació i fita cultural, la primera edició de la *Bibliotheca Hispana Nova* de Nicolás ANTONIO.

11. Sobre aquesta aproximació de H. Medick, vegeu Georg G. IGGERS, *La ciencia histórica en el siglo XX: Las tendencias actuales*, Barcelona, 1998, p. 93-95.

12. Félix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un Diccionario Crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la literatura catalana*, Barcelona, 1836 [disponible també en edició facsímil (Barcelona, 1973) i digitalitzada en un dels CD-ROM compilats per Pere MOLAS RIBALTA, *Textos clásicos para la historia de Cataluña*, Madrid, 2001]. Nicolás ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Nova (sive hispanorum scriptorum qui ab anno MC. ad MDCXXXIV floruerunt)*

cialitzats i amb les dades procedents de les portades i els paratexts de les obres escrites pels autors treballats.¹³

Quant al perfil sociològic dels autors catalans d'obres d'història, abans de traçar alguns dels seus trets, vegem els criteris amb què s'ha delimitat aquest grup. La idea fonamental per a la selecció ha estat tenir en compte, a més de la valoració o la importància que hom reconeix avui als historiadors en les obres de referència disponibles, la rellevància que se'ls assignava a la seva època, especialment en la copiosíssima *Bibliotheca Hispana Nova* de Nicolás Antonio. Dos requisits imprescindibles per a la inclusió en el grup han estat que l'arc vital dels autors coincideixi algun any amb la nostra cronologia (1580-1684) i que aquests siguin naturals de Catalunya (Principat i comtats) o hi hagin mort després de viure bastants anys en el seu territori. Un altre requisit ha estat que almenys alguna de les obres dels autors seleccionats hagi estat publicada o bé en el seu temps o bé més tard. En el cas d'obres editades pòstumament, gairebé totes ho van ser en els segles XIX i XX.

En la meua taula «Historiadors», en la qual hi ha un grup de 33 autors catalans escollits, els 17 camps diferents són: identificador (primer cognom i any de defunció; camp comú també a les taules «Obres» i «Fortuna»), cognoms, nom, variant del nom, apel·latiu d'estima, títol nobiliari o paranobiliari, lloc de naixement, any de naixement, any de defunció, estudis (i títols), professió, exercici com a cronista (amb anys, si s'escau), tipus de clergat (si s'escau) secular o regular (orde), càrrecs i fites biogràfiques, i procedència de la informació.

tia (edició de F. Pérez Bayer), Madrid, 1788 [reed. facs., Madrid, 1997, i traduïda al castellà i digitalitzada en CD-ROM, Madrid, 1999].

13. A més de les obres de conjunt, com l'esmentada de J. Cepeda Adán i la panoràmica clàssica de B. SÁNCHEZ ALONSO, *Historia de la historiografía española*, Madrid, 1944 i 1950, he tingut en compte els pocs treballs de síntesi sobre historiadors –en sentit ampli– catalans i de la Corona d'Aragó. Entre aquests, vegeu Felipe MATEU LLOPIS, *Los historiadores de la Corona de Aragón bajos los Austrias*, Barcelona, 1944; Antoni SIMON TARRÉS, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1999; i Agustí ALCOBERRO (ed.), *Identitat i territori: Textos geogràfics del Renaixement*, Vic, 2000. Moltes d'aquestes informacions estan ara incorporades i ordenades a Antoni SIMON TARRÉS (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona, 2003. Naturalment, he consultat també les monografies disponibles, com ara les de Joan Busquets (sobre Jeroni de Real), Eulàlia Miralles (sobre Antoni Viladamor) i Miquel Pujol (sobre Jeroni Pujades). Sobre el paper del mecenatge, vegeu l'article de Carlos PIZARRO «La publicación de historias generales en Cataluña», *Pedralbes*, núm. 21, p. 121-136.

Dono a continuació la nòmina completa dels 33 autors catalans considerats, juntament amb l'any de la seva mort:

1. Agustín, Antonio; 1586
2. Albanell, Galceran; 1626
3. Berart, Serapi; (?) (posterior a 1677)
4. Bosc, Andreu; 1640
5. Bruniquer, Esteve Gilibert; 1641
6. Cervera, Rafael; *circa* 1635
7. Comte, Francesc; ±1586-1587
8. Corbera, Esteve de; 1635
9. Cortada, Jeroni de; (?) (posterior a 1677)
10. Fontanella, Joan Pere; 1649
11. Galcerán de Castro, Gaspar; 1638
12. García de Queralps, Antoni Joan; (?) (posterior a 1617)
13. Gil, Pere; 1622
14. Jorba, Dionís Jeroni de; 1626
15. Martí Viladamor, Francesc; 1689
16. Montcada, Joan Lluís de; 1653
17. Montfar-Sorts, Dídac; 1652
18. Parets, Miquel; 1661
19. Peguera, Lluís de; 1610
20. Pons de Castellví, Lluís; 1672
21. Pujades, Jeroni; 1635
22. Real, Jeroni de; 1683
23. Rius, Gabriel; 1649
24. Roig Jalpí, Joan Gaspar; 1691
25. Ros, Alexandre Domènec; 1656
26. Sala Berart, Gaspar; 1670
27. Setantí, Joaquim; 1617
28. Solsona, Miquel; 1618
29. Vallespinosa, Joan; *circa* 1638
30. Verdú, Blas; *circa* 1623
31. Viladamor, Antoni; 1585
32. Vinyes, Felip; 1643
33. Xammar, Joan Pau; (?) (posterior a 1652)

Vegem ara alguns trets del grup. Quant als estudis realitzats, trobem que un percentatge molt notable (almenys el 36,4%) va assolir el grau de doctor. Quant als llocs de naixement, es constata un gran pes de la ciutat de Barcelona, ja que són barcelonins prop de la meitat (43,3%) dels nascuts a Catalunya (incloent-hi els comtats de Rosselló i la Cerdanya). Hi ha una forta presència de juristes (45,5%) i un gran protagonisme de l'estament eclesiàstic (42,4%), repartit uniformement entre la clerecia secular i la regular.¹⁴

També és ressenyable l'altíssim grau d'aristocratització o, si més no, de distinció social del grup. Així, entre els 17 seglars del grup hi ha 5 ciutadans honrats de Barcelona i unes altres 4 persones tenen qualificacions nobiliàries o paranobiliàries. Si hi sumem altres autors que van tenir un apel·latiu d'estima, com el *don*, el total és de 14 persones sobre 17.

El grup que estudiem resulta més homogeni encara en un altre paràmetre: posseir experiència de govern, bé fos en l'àmbit eclesiàstic, bé fos en l'administració reial, de la Diputació del General de Catalunya (Generalitat), nobiliària o municipal. El 66,6% dels autors van exercir al llarg de la seva vida algun càrrec important. Vegem ara, en concret, quina responsabilitat de govern va tenir aquesta gran majoria dels autors d'obres d'història:

- Antonio Agustín va exercir molts càrrecs dintre i fora d'Espanya, com a eclesiàstic, jurista i diplomàtic, abans de ser nomenat arquebisbe de Tarragona.
- Galceran Albanell va ser abat d'Alcalá la Real (Jaén) i arquebisbe de Granada.
- Andreu Bosc va ser cònsol (membre del govern municipal) de Perpinyà.
- Serapi Berart va ser canonge de la catedral de Girona.

14. Sobre el pes creixent dels juristes, en les dècades finals del segle XVI i les primeres del XVII, per elaborar arguments –també amb un vessant històric– que incidissin en la crítica i la defensa de les polítiques absolutistes a Catalunya, vegeu Joan Lluís PALOS, *Els juristes i la defensa de les constitucions*, Barcelona i Vic, 1997. Respecte a França, la gran importància dels juristes en el moviment de la *història perfecta* de la segona meitat del segle XVI ha estat estudiada per C.-G. Dubois, J. H. Franklin, G. Huppert y D. Kelley en les obres que cito a *Invitación a la historia*, Barcelona, 2003, p. 169.

- Esteve Gilabert Bruniquer va exercir el càrrec d'escrivà (secretari) de la ciutat de Barcelona i va representar aquesta ciutat com a ambai-xador a Roma.
- Rafael Cervera va exercir de mestre racional de la Corona d'Aragó i va ser també conseller segon de Barcelona.
- Jeroni de Cortada va ser vicari general de la diòcesi de Barcelona.
- Joan Pere Fontanella va encapçalar el govern de Barcelona com a conseller en cap de la ciutat.
- Gaspar Galcerán de Castro de Aragón i Pinós va ser diputat del regne d'Aragó pel braç (o estament) nobiliari.
- Antoni Joan García de Caralps va ser canonge de la catedral de Barcelona.
- Pere Gil Estalella va exercir el càrrec de preposit (superior) de l'orde dels jesuïtes a la província de la Corona d'Aragó.
- Joan Lluís de Montcada va ser degà de la catedral de Vic.
- Lluís de Peguera va formar part de l'Audiència de Catalunya com a oïdor.
- Jeroni Pujades va ser apoderat general del comtat d'Empúries i membre del Consell de Cent de Barcelona.
- Jeroni de Real va encapçalar diverses vegades el govern municipal de Girona.
- (Gabriel) Agustí Rius va exercir el càrrec de prior en un convent de l'orde de Sant Agustí a Barcelona.
- Joan Gaspar Roig Jalpí va ocupar càrrecs de govern a la província de Catalunya de l'orde dels mínims (una branca dels franciscans).
- Alejandro Domingo de Ros va ser degà de la catedral de Tortosa.
- Gaspar Sala Berart va ser rector d'un col·legi d'agustins de Barcelona i abat del monestir de Sant Cugat.
- Joaquim Setantí va ser conseller en cap de Barcelona i diputat de la Generalitat de Catalunya.
- Felip Vinyes va ser jutge de l'Audiència de Barcelona i regent del Consell d'Aragó.
- Joan Pau Xammar va exercir diversos càrrecs a l'Administració reial de Catalunya, com ara el de membre de l'Audiència de Barcelona.

D'aquestes dades hem de concloure que els purs erudits que escrivien obres històriques eren una minoria en aquesta època, anterior a la professionalització de la tasca d'historiador. La gran majoria, emprant una expressió de Montaigne, eren homes «educats en el comerç de negocis

importants». ¹⁵ Així, doncs, no és estrany que el perfil sociològic dels autors d'obres històriques s'aproximi força al de la classe governant catalana en general. Potser per això són especialment interessants les representacions del passat dels pocs autors que pertanyen a la gent corrent, com ara el blanquer Miquel Parets. ¹⁶

«La historiografia segueix la història», ha escrit Charles-Olivier Carbonell. A la Catalunya del barroc, els relats que representen els esdeveniments i processos del passat són, en bona part, una memòria vicària. Aquestes representacions moblen els vasts palaus d'una memòria compartida. I què s'espera obtenir-ne, d'aquesta? En primer lloc, prudència (i desengany), informació, una certa autoconfiança en el món de la variabilitat humana, ¹⁷ legitimitat i reputació. Podríem dir que aquesta memòria vicària complementa i prolonga, retrospectivament en la gran majoria dels casos, l'espai o àmbit d'experiència politicocultural que han tingut els historiadors; un àmbit d'experiència tamisat per un horitzó d'expectatives que, en allò polític, tenen un fons bàsic comú: l'aspiració a una estabilitat, una continuïtat i una jerarquia social, que és vista com a part d'un ordre còsmic i transcendent o religiós. A la cúspide i al centre d'aquesta jerarquia hi ha, en allò temporal, el poder reial. No oblidem que estem en plena època de la societat cortesana, la configuració sociocultural de la qual va descriure ja Norbert Elias, tan magistralment, a inicis de la dècada de 1930. ¹⁸

Aquest horitzó bàsic d'expectatives que comentem és en gran manera aliè a la noció il·lustrada de *progrés* (en singular); una noció fundadora de

15. Montaigne utilitza aquesta expressió, aplicada a Philippe de Comines, quan en un interessant passatge del seus *Assaigs* (llibre II, cap. X) parla dels historiadors. L'expressió concreta està recollida a la meua *Invitació a la història: La historiografia, de Heròdot a Voltaire, a través de sus textos*, 3a. ed., Barcelona, 2003, p. 154.

16. Per a una síntesi breu i actualitzada del contingut i la difusió de la crònica, en forma de diari, de M. Parets, vegeu l'article del citat *Diccionari d'historiografia catalana*, p. 894-895.

17. L'afirmació de M. DE MONTAIGNE, en els seus *Assaigs* (1580) (llibre II, cap. IX), que «le monde n'est qu'une branloire perenne» («el món està en una agitació perpètua» o «el món no és sinó una oscil·lació perenne»), és un dels testimonis més significatius, adduïts per P. BURKE a *El Renacimiento europeo*, Barcelona, 2000, p. 195, d'aquesta aguda consciència de la mutabilitat i la inestabilitat dels afers humans, que caracteritzaria la transició del Renaixement al barroc.

18. Vegeu una excel·lent aproximació a les aportacions sociològiques de N. Elias, a R. CHARTIER, «Formación social y economía psíquica: la sociedad cortesana en el proceso de civilización», a *El mundo como representación*, p. 81-104. Avui es pot trobar un nombre aclaparador de referències a Elias a Internet (sobre edicions, estudis, trobades científiques, etc.) buscant *Höfische Gesellschaft*, títol original del seu llibre seminal.

la modernitat.¹⁹ A l'època del barroc, es pensa que el futur que es pot esperar, en el pla temporal, estarà contingut i circumscrit substancialment a les confortadores experiències que ja s'han tingut. Quines són aquestes macroexperiències de grup? Són l'afirmació i l'expansió de la cristiandat catòlica enfront dels infidels, l'emulació dels assoliments culturals i polítics de l'antiguitat clàssica i l'autosatisfacció pel fet que la pròpia comunitat (sigui una ciutat, Catalunya o la monarquia espanyola) ha participat en aquestes empreses. S'aspira, més que a un canvi transformador substancial, a recuperar la posició perduda per una declinació, una decadència o una innovació desestabilitzadora.

Algunes experiències i expectatives noves s'han de situar sobre aquest rerefons fonamental. En els últims decennis del segle XVI i els primers del XVII, es produeix a Catalunya una circulació i un coneixement més grans de les obres d'història construïdes en l'entorn, fonamentalment castellà, pròxim a la cort espanyola (les d'Ambrosio de Morales, Antonio de Herrera i Juan de Mariana, per exemple).²⁰ Aquestes obres tendeixen a polaritzar els avenços d'Espanya (o de les Espanyes) a la Corona de Castella, i a preterir o diluir els títols de glòria i les grandeses de la Corona d'Aragó.²¹ Així, els erudits catalans del barroc (Jeroni Pujades, Esteve de Corbera i molts altres) tenen la deficiosa experiència d'una subordinació i una pre-

19. Sobre aquest paper capital del concepte de *progrés* en l'origen de la modernitat, tal com l'analitza la *Begriffsgeschichte* (història conceptual alemanya), vegeu F. SÁNCHEZ-MARCOS, «La influencia de la historiografía germánica en España en el decenio de 1990-1999», a *Actas del II Congreso Internacional Historia a Debate*, t. I, Santiago de Compostela, 2000, p. 129-138, esp. p. 132. Al llindar del segle XXI, a *Modernidad líquida*, Mèxic, 2003, p. 8, Zygmunt BAUMAN sosté la tesi que estem en una fase «en molts sentits nova» de la modernitat; aquesta nova fase seria el seu mode de pensar el període, que d'altres anomenen *postmodernitat*.

20. A més de la menció en els escrits d'historiadors, una altra via per estudiar la difusió d'obres d'història és analitzar –si es pot– les seves biblioteques privades, juntament amb les d'altres lectors. Així ho ha fet Antonio ESPINO a «La biblioteca de don Joaquim Setantí: las lecturas de un taci-tista catalán», *Bulletin Hispanique*, vol. CII (2001), n. 1, p. 43-74, i a *Guerra y cultura en la época moderna: La tratadística militar hispánica de los siglos XVI y XVII: libros, autores y lectores*, Madrid, 2001, p. 193-201. Per la meua banda, dedico un extens capítol a aquesta qüestió a «Importancia de la historia en las bibliotecas privadas», en el meu estudi, encara inèdit, sobre la historiografía espanyola del barroc.

21. En una altra monarquia composta, la britànica dels Estuard, la conveniència i la dificultat de trobar una història comuna satisfactòria era comentada coetàniament, el 1605, per Francis Bacon. Així ho ha assenyalat apropiadament Xavier GIL PUJOL a «Una cultura cortesana provincial. Patria, comunicación y lenguaje en la Monarquía Hispánica de los Austrias», a P. FERNÁNDEZ ALBADALEJO (ed.), *Monarquía, imperio y pueblos en la España Moderna*, Alacant, 1997, p. 253.

terició indègudes de la memòria i la identitat específiques catalanes a les castellanes. D'aquesta manera, sorgeix l'aspiració al reequilibri dels protagonistes peninsulars en la història comuna d'una Espanya, frontera de cristiandat i catolicitat. Sorgeix també l'aspiració a conèixer millor la realitat històrica específica de Catalunya. Això, com hem estudiat tant Xavier Baró com jo mateix,²² és ben explícit, per exemple, en Esteve de Corbera. I en aquesta rivalitat historiogràfica (darrera la preeminència hispànica) del primer terç del segle XVII, l'argument suprem, la *ratio* suprema, és la major antiguitat, i no la major modernitat.

Per als historiadors catalans del segle XVII, en bona part juristes, més impactant fins i tot que l'experiència –més o menys real– de la preterició històrica esmentada, va ser la tensió institucional amb la cort de Madrid, que va desembocar en la crisi revolucionària i la ruptura amb la monarquia de Felip IV de 1640-1641.²³ Penso que aquesta va ser tota una experiència formativa per a una generació.²⁴ I l'empremta d'aquesta experiència es deixa sentir clarament en una àmplia producció historiogràfica *lato sensu*, entrelaçada amb el debat juridicopolític i propagandístic, que ja ha estat bastant treballada.²⁵ A la Catalunya de mitjan segle XVII, la transferència de sobirania de Catalunya a un rei francès, tot i haver estat teòricament

22. M'he ocupat d'aquesta qüestió a «La concepción de España como realidad plural en la historiografía catalana del Barroco: algunas aportaciones», a P. FERNÁNDEZ ALBADALEJO (ed.), *Monarquía*, p. 781-791.

23. No entraré aquí en el debat, legítim i interessant, de quin és el terme (*rebel·lió, revolució, crisi revolucionària*) més adequat per descriure aquest procés sociopolític. Sí que faig constar que la primera vegada que recordo haver vist aplicat el terme *revolució* (en singular) a aquells esdeveniments, va ser en una expressió emprada de passada per Fèlix Torres Amat, en les seves citades *Memorias* de 1836 (p. 674). Escrivint sobre el jurista i membre de l'Audiència de Catalunya Joan Pau Xammar, autor també d'una obra d'història, Torres Amat deia: «[...] en la revolució de Catalunya de 1641 perdió todos sus empleos por ser afecto a Felipe IV, pero éste le repuso en ellos en 1652.» Convé notar que, en emprar aquest concepte, Torres Amat té ja a l'esquena la revolució francesa iniciada el 1789 i la posterior revolució liberal espanyola de 1820. Tot i així, és probable que, en sentit polític, el terme *revolució* s'hagi utilitzat abans a Catalunya alguna vegada.

24. Per a un aclariment breu del concepte *experiències formatives (Urerfahrungen)* d'una generació i de la seva prominència analítica en la sociologia del coneixement de Karl Mannheim, vegeu Irmeline VEIT-BRAUSE, «Paradigms, Schools, Traditions. Conceptualizing Shifts and Changes in the History of Historiography», a *Storia della Storiografia*, núm. 17, p. 50-65, esp. p. 59.

25. A més dels estudis esmentats, cap remarcar Jesús VILLANUEVA LÓPEZ, *Los orígenes Carolingios de Cataluña en la historiografía y el pensamiento político del siglo XVII*, Barcelona, 1994 [treball d'investigació inèdit presentat a la UAB]. A la nota 15 del meu article «La concepción plural de España», ja esmentat, em refereixo a molts d'aquests treballs.

pactada, va originar un autèntic desafiament intel·lectual que invitava a distintes reconstruccions de la pròpia història, en funció de l'horitzó d'expectativa concret de cada actor i creador d'història. De fet, per designar el procés de radicalització politicoideològic que van emprendre alguns autors, com ara Gaspar Sala, en la conjuntura de 1640, crec que pot ser apropiada l'expressió *ruptura discursiva* que ha utilitzat Joan Lluís Palos.²⁶

Les diferents expectatives o apostes polítiques expliquen sens dubte les profundes dissonàncies que es perceben, entre la música de fons, en les argumentacions històriques quasi coetànies de diversos historiadors; d'una banda, de Gaspar Sala i Francesc Martí Viladamor –per esmentar dos autors que van optar per identificar-se amb la legitimació de la ruptura i, després, amb els possibles drets del rei de França sobre Catalunya–, i, de l'altra, de Fabricio Pons de Castellví i (Gabriel) Agustí Rius, per esmentar-ne uns altres dos que van apostar per la fidelitat a Felip IV i recompondre l'harmonia entre Catalunya i la monarquia espanyola.²⁷

Encara avui, en la construcció social del passat de Catalunya (triar i superposar diversos estrats de temps), bé que llunyana, aquella experiència de 1640-1652 segueix tenint la seva virtualitat. I és una opció legítima, i lògica fins a cert punt, fer una selecció en què es prioritzin i se simultaniegin els temps forts i conflictius: els de 1640-1652, 1702-1714 i 1936-1939. Ara bé, no mereix ser considerada també una altra opció? Em refereixo a l'aposta que, fent-se càrrec d'aquesta experiència (en part conflictiva) de la identitat específica catalana, desitja incorporar també en la construcció social del passat, en igualtat d'importància, altres estats de temps: aquells, no només bèl·lics, en què hi ha hagut un esforç comú, a Catalunya i altres territoris, d'una Espanya plural; un esforç compartit per fer realitat uns horitzons d'espera que, sens dubte, han anat evolucionant

26. L'afirmació exacta de J. L. Palos és: «A falta de estudis més detallats, tot sembla indicar que, juntament amb la ruptura institucional de la segona meitat del 1640, es va produir també una ruptura discursiva». Es troba a la seva ressenya de l'edició facsimil –amb un estudi introductor de Antoni Simon y Karsten Neumann (Barcelona, 2003)– de Gaspar SALA, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande, Pedralbes*, núm. 22, p. 181-185.

27. En aquest context de conflicte agut –àdhuc bèl·lic– de 1640-1652, des d'una perspectiva actual, les obres d'aquests quatre autors es poden incloure en la publicística política tant o més que en la història. Mentre que en les últimes dècades s'han treballat (i editat) molt més les obres dels dos primers, no s'han tornat a publicar ni a estudiar les dels dos darrers. Vegeu informació sintètica sobre aquests autors i els seus escrits al *Diccionari d'historiografia catalana*, p. 1050-1051 (Sala), 779-780 (Martí), 938-939 (Pons) i 1017 (Rius).

des de la monarquia confessional estamental fins a la monarquia constitucional i autonòmica. En tot cas, és una qüestió oberta que nosaltres, en un clima de diàleg, haurem de dilucidar com a historiadors i ciutadans.